

Patrycja Rozbicka
ORCID: 0000-0002-1092-4202
Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.38.21>

Migracja i powrót do ojczyzny — analiza komiksu *Powrócisz TU*

Słowa kluczowe: migracja, emigracja, polskość, polska kultura, relacje rodzinne, ojczyzna, tożsamość narodowa, Polska, Niemcy

Keywords: migration, emigration, Polishness, Polish culture, family relations, homeland, national identity, Poland, Germany

Abstrakt: Celem artykułu jest analiza doświadczeń emigracyjnych, postrzegania ojczyzny oraz konstruowania tożsamości w perspektywie opowieści graficznej, jaką jest komiks. W artykule dokonano analizy treści komiksu Karoliny Chyżewskiej *Powrócisz TU*. Doświadczenia emigracyjne głównej bohaterki komiksu zostały omówione z wykorzystaniem kategorii wygenerowanych podczas analizy. Istotnymi kodami dla analizy materiału były pytanie: „kim jestem?” i próba odpowiedzi na nie, wspomnienia matki, polsko-niemieckie różnice kulturowe (w tym wizerunek kobiet, relacje damsko-męskie, tematy tabu), pojęcie ojczyzny oraz relacje matki i córki.

Migration and return to the homeland — analysis of the comic book *Return HERE*

Abstract: The aim of the article is to analyze emigration experiences, the perception of the motherland, and the construction of identity in the perspective of a graphic story — a comic book. The article analyzes the content of Karolina Chyżewska's comic book *Return Here*. The emigration experiences of the comic's main character were presented using the categories generated during the analysis. Important codes for analyzing the material were: the question “who am I?” and an attempt to answer it; a mother's memories; Polish-German cultural differences (including the image of women, male-female relations, taboos); the concept of the motherland; and the relationship between mother and daughter.

Polskę i Niemcy jako kraje ościennie łączy wiele, w tym niemal nieprzerwana od 200 lat historia migracji Polaków do Niemiec. „W wyniku sąsiedztwa Rzeczypospolitej szlacheckiej i Prus, unii personalnej z Saksonią, rozbiorów Polski — zaboru pruskiego, doszło — nie tylko w byłych przygranicznych regionach — do mniej

lub bardziej intensywnych kontaktów i mieszania się ludności. W drugiej połowie XIX wieku do szybko rozwijających się niemieckich ośrodków przemysłowych nad Renem i Ruhrą, do Berlina, Hanoweru czy miast portowych — Bremy, Hamburga i Lubeki zaczęły napływać rzesze migrantów z terenów niemieckiego wschodu, głównie z Wielkopolski, Śląska, Mazur, Warmii czy Pomorza (tereny przede wszystkim etnicznie polskie, które znalazły się w granicach Prus)¹. Upadek komunizmu w Polsce, następnie wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku oraz otwarcie niemieckiego rynku pracy (2011 rok) niewątpliwie przyczyniły się do zintensyfikowania procesów migracyjnych z Polski do Niemiec. Migracje z Polski do Niemiec są niezmiennie częścią polsko-niemieckiej rzeczywistości. Polacy stanowią drugą co do wielkości grupę migrantów — około 2,2 mln mieszkańców Niemiec ma polskie tło migracyjne².

Należy również zwrócić uwagę na heterogeniczność polskich migrantów w Niemczech, która jest wynikiem różnych fal migracyjnych trwających od XIX wieku. Definiując termin Polonii w Niemczech, należy uwzględnić oczywiście kwestie etniczne, język, miejsce urodzenia, jak też poziom identyfikacji z polską kulturą, poczucie przynależności do kultury polskiej. Jednakże między różnymi grupami polskich migrantów występują znaczne różnice, dotyczące nie tylko statusu prawnego związanego z pobytem w Niemczech, lecz także poziomu integracji z kulturą niemiecką i społeczeństwem niemieckim. „Polacy w Niemczech różnią się przede wszystkim pochodzeniem prawnopaństwowym, terytorialnym, etniczno-kulturowym czy subiektywnie deklarowaną lub odczuwalną narodowością”³.

W literaturze przedmiotu nie brakuje interdyscyplinarnych analiz dotyczących polskiej migracji do RFN, choć wydaje się, że przeważają analizy polskiej emigracji do Wielkiej Brytanii, przypuszczalnie z racji skali i aktualności tego zjawiska. Specyfika i rozpiętość historii polskich migracji do Niemiec jest relatywnie często w centrum zainteresowania praktyków społecznych i politycznych, a także środowiska naukowego. Projekt „Barometr Polska–Niemcy”⁴, realizowany przez Instytut Spraw Publicznych w Warszawie we współpracy z Fundacją Konrada Adenauera w Polsce oraz Fundacją Współpracy Polsko-Niemieckiej, od ponad 20 lat zajmuje się również badaniem wizerunku Polaków i Niemców, a także ich wzajemnych stosunków. Nie tylko więc procesy migracyjne podlegają analizie, lecz także relacje państw ościennych i ich wzajemny stosunek do siebie.

¹ P. Popieliński, *Polonia w Niemczech. Przeszłość i teraźniejszość — zarys problematyki*, „Przeгляд Polsko-Polonijny” 2013, nr 5–6, s. 338. <https://przeглядpolskopolonijny.files.wordpress.com/2014/06/przeгляд-polsko-polonijny-nr-5-6.pdf> (dostęp: 18.07.2019)

² *Polacy i Polonia w Niemczech*, <https://www.gov.pl/web/niemcy/polacy-i-polonia-w-niemczech> (dostęp: 18.07.2019).

³ P. Popieliński, *op. cit.*, s. 337.

⁴ <https://www.barometr-polska-niemcy.pl/> (dostęp: 18.07.2019).

Powrócisz TU

Celem artykułu jest spojrzenie na relacje polsko-niemieckie i procesy migracyjne z perspektywy gatunku, jakim jest komiks. Komiks niejednokrotnie był formą werbalizowania doświadczeń emigracyjnych na poziomie opowieści graficznej i nie jest obcy również polskim twórcom. Opowieści, często autobiografie, polskich autorów dotyczą doświadczeń emigracyjnych z najczęściej wybieranych, nie tylko przez Polaków, kierunków migracyjnych: Wielkiej Brytanii (*Rozmówki polsko-angielskie* Agaty Wawryniuk, Kultura Gniewu 2012, 2016), Francji (*Nędzole* Zbigniewa Masternaka, Żysk i S-ka 2014), a także Niemiec (*Powrócisz TU* Karoliny Chyżewskiej, Centrala 2015). „Emigracja to często doświadczenie formatywne dla twórców komiksów, okazja do poznania siebie z nieznannej strony, a czasem — jedyny sposób na zerwanie z traumami przeszłości”⁵.

Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto definicję komiksu jako serii „statycznych obrazków ułożonych obok siebie, stanowiących spójną całość narracyjną i znaczeniową, której głównym składnikiem są elementy graficzne niebędące słowami, aczkolwiek tekst może w niej odgrywać istotną rolę”⁶. Autor rozważań nad definicją komiksu zwraca uwagę na inspiracje zaczerpnięte z książki *Understanding Comics: The Invisible Art* Scotta McClouda⁷, w której autor w formie komiksu prezentuje omawiany gatunek, bada i przedstawia jego powstanie i przemiany, a także analizuje elementy składowe tej formy przekazu. Istotną pozycją w literaturze na temat komiksu jest też książka Neila Cohna *The Visual Language of Comics: Introduction to the Structure and Cognition of Sequential Images*⁸, koncentruje się ona jednak bardziej na aspekcie semiotycznym komiksu, dekonstruuje proces nadawania znaczeń formom wizualnym wykorzystywanym w gatunku komiksu.

Należy zaznaczyć, że podjęta analiza wybranego komiksu obejmowała głównie płaszczyznę tekstową, bowiem „powinniśmy starać się oddzielić »formę« od »treści«”⁹. Nie porzucono jednak odwołań do sfery wizualnej (ilustracji). W ramie interpretacyjnej analizowanej treści został uwzględniony również kontekst kulturowo-społeczny Polski i Niemiec.

Przedmiotem poniższej analizy treści jest autobiograficzny komiks Karoliny Chyżewskiej zatytułowany *Powrócisz TU*, wydany nakładem wydawnictwa Centrala — Mądre Komiksy w 2015 roku. Karolina Chyżewska urodziła się w pol-

⁵ *Żeby starczyło na kredyt — polski komiks na emigracji*, <https://culture.pl/pl/artykul/zeby-starczylo-na-kredyt-polski-komiks-na-emigracji> (dostęp: 18.07.2019).

⁶ M. Błażejczyk, *Koń jaki jest, każdy widzi, czyli o definicji komiksu*, https://www.zeszytykomiksowe.org/definicja_kom (dostęp: 18.07.2019).

⁷ Zob. S. McCloud, *Understanding Comics. The Invisible Art*, Northampton 1993.

⁸ N. Cohn, *The Visual Language of Comics. Introduction to the Structure and Cognition of Sequential Images*, London-New York 2013.

⁹ M. Błażejczyk, *op. cit.*

skiej rodzinie w Getyndze w Niemczech. W Kassel zamieszkała podczas studiów na Akademii Sztuk Pięknych (Kunsthochschule Kassel)¹⁰.

Komiks rozpoczyna się cytatem z Augustyna z Hippony: „Życie rodziców jest księgą, którą czytają dzieci”. Sentencja jest istotna dla historii opowiedzianej w komiksie, determinuje bowiem sposób jej dekodowania.

Przedstawiona w komiksie opowieść realizowana jest na różnych płaszczyznach czasowych (rok 1976, 1991 oraz 2012) i dotyczy dwóch postaci: studentki Karo oraz jej matki. Punkt zbieżny historii stanowi Kraków. Historia głównej bohaterki komiksu rozpoczyna się w 2012 roku w Kassel w Niemczech. W tym roku bowiem bohaterka podjęła decyzję o wyjeździe do Polski w ramach studenckiej wymiany.

W toku analizy wyodrębniono kilka podstawowych kategorii, istotnych tematów, wokół których czytelnik śledzi losy bohaterki na obczyźnie / w ojczyźnie. W przypadku opisywanej historii jednoznaczne określenie, który kraj to ojczyzna, a który — obczyzna, jest trudne. Czytelnik odnajduje w niej fragmenty, które przemawiają zarówno za jednym, jak i drugim ujęciem, choć tytuł komiksu sugeruje powrót. Zawarte w tytule „tu” to „zaimek odnoszący się do miejsca postrzeżanego jako bliskie”¹¹, można go interpretować w kontekście ojczyzny, bliskiej sercu bohaterki, ale znanej wyłącznie z historii rodzinnych i odwiedzin u dziadków. Okładka komiksu skupia uwagę na Karo, stojącej w tłumie na jednej z krakowskich ulic. Większe nasycenie kolorów wyróżnia bohaterkę z tłumu, ale jej ekspresja mimiczna wskazuje na zadowolenie, Karo jest uśmiechnięta.

Kim jestem? Gdzie jestem u siebie?

Styczeń 2012, Kassel — tu rozpoczyna się historia opowiadana przez główną bohaterkę. Głównym tematem rozmowy podczas spotkania Karo z przyjaciółkami jest jej wyjazd do Krakowa. Poza niedowierzaniem, że wyjazd jest już tak blisko, pojawia się wątek dotyczący powodów tej decyzji. Poza oczywistym motywem, związanym ze studiami i sprawdzeniem siebie i swoich prac w innym środowisku akademickim, pojawia się drugi. Jedna z przyjaciółek pyta Karo: „Chcesz zobaczyć, czy czujesz się jak u siebie w domu?”¹². W dalszej konwersacji pojawiają się pytania o przynależność narodową. Karo mówi: „Interesuje mnie, czy jestem bardziej Polką, czy Niemką”¹³. Przyjaciółki prezentują również swoje imigracyjne tło. Dwie z nich mają tureckie korzenie, inna — filipińskie. Każda z młodych

¹⁰ Informacje dostępne na okładce komiksu.

¹¹ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/TU.html> (dostęp: 18.07.2019).

¹² K. Chyżewska, *Powrócisz TU*, Poznań 2015, komiks nie ma ponumerowanych stron.

¹³ *Ibidem*.

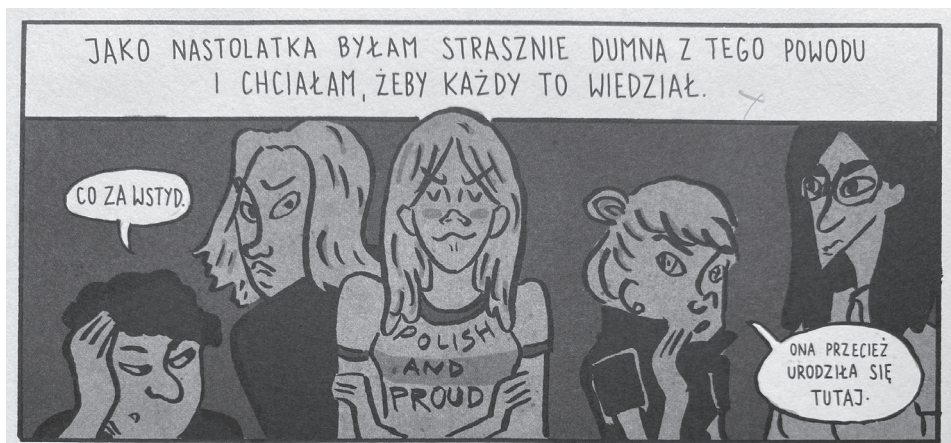


Ilustracja 1. Okładka komiksu *Powrócisz tu*

Źródło: K. Chyżewska, *Powrócisz tu*, Poznań 2015.

kobiet, w mniejszym lub większym stopniu, stwierdza, że jest gdzieś pomiędzy dwoma kulturowymi światami, jednym, z którego pochodzi, a drugim, w którym się wychowała. W rozmowie Karo stwierdza: „Moje wychowanie było polskie”¹⁴. „Co to znaczy?”¹⁵ — pyta jedna z jej przyjaciółek. Wyjaśniając polskie wychowanie, bohaterka odwołuje się do języka polskiego, który był zawsze używany w jej domu. Język ojczysty jest często używany w domach emigrantów z Polski (a także emigrantów z innych państw¹⁶), stanowi on bowiem narzędzie komunikacji i nośnik ojczystej kultury¹⁷. Bohaterka wspomina okres dorastania, w którym jej mama pielegnowała polskie tradycje. Nie bez znaczenia były również coroczne wizyty w Polsce.

Karo przyznaje, że jako nastolatka była bardzo dumna z tego, że ma polskie korzenie. Scena komiksu, która dotyczy tego wątku, przedstawia bohaterkę ze skrzyżowanymi rękami i mimiką sugerującą złość. Na jej koszulce widnieje napis „Polish and proud”, co komunikuje dumę z własnego pochodzenia. Wokół Karo zgromadzeni są jej rówieśnicy, których ułożenie ciała, pozy sugerują szept. Padają z ich strony stwierdzenia: „Co za wstyd”, „Ona przecież urodziła się TUTAJ”¹⁸ — w domyśle: w Niemczech.



Ilustracja 2. Karo dumna z bycia Polką

Źródło: K. Chyżewska, *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ U. Hinrichs, *Wielojęzyczność w Niemczech. Migracja i język*, <https://www.goethe.de/ins/pl/pl/m/spr/mag/21328114.html> (dostęp: 18.07.2019).

¹⁷ E. Sękowska, *Świat języka i kultury w życiu emigracji*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2011, nr 11, s. 213–222.

¹⁸ K. Chyżewska, *op. cit.*

Bohaterka wspomina niezrozumienie, z jakim spotkała się w dzieciństwie z powodu manifestowania swojego pochodzenia. Karo nadmienia, że najbardziej istotnym powodem decyzji o wyjeździe do Krakowa na wymianę studencką i chęci bycia Polką są opowieści jej mamy. Chce żyć jak jej mama w młodości.

Kobiety i zmiany

Podczas spotkania przyjaciółek jedna z nich pyta: „Czy mam ci jeszcze obciąć włosy?”¹⁹. Karo chętnie poddaje się stryżeniu, zadając sobie pytanie o rytuał ścinania włosów przez kobiety, kiedy coś się zmienia. Stwierdza, że ma to po mamie. Symbolika ścinania włosów jest silnie zakorzeniona w słowiańskiej kulturze. W przedśłowiu książki Joanny Ambroz *Cięcie. Włosy ludu polskiego* Paweł Zięgler pisze: „Włosy ścinano w chwilach przełomowych [...] ich ścinanie było symbolicznym dowodem przekroczenia egzystencjalnych etapów”²⁰. Karo niewątpliwie wchodzi w ważny etap swojego życia. Celem tego etapu jest odpowiedzenie sobie na jedno z egzystencjalnych pytań: „kim jestem?”

Wspomnienia matki

„Ja to mam na pewno po mojej mamie”²¹ — stwierdza Karo podczas ścinania włosów. Kolejna część historii przenosi czytelnika do 1975 roku do Krakowa. Wspomnienie z lat młodości matki bohaterki przedstawia też moment ścinania włosów. Matka Karo ścięła swoje długie włosy mniej więcej w podobnym wieku. Był to jej manifest wolności, moment wyprowadzenia się od rodziców i wejście w dorosłość, a także werbalizacja jej poczucia niezależności. Matka Karo wysłała obcięty warkocz rodzicom wraz z listem, którego treść nie jest znana czytelnikowi.

Wspomnienia dotyczące losów matki Karo pojawiają się kilkakrotnie. To jej postać inspiruje bohaterkę komiksu. Bohaterka sięga do „księgi jej życia”, by zrozumieć i odnaleźć siebie. W swoich zachowaniach odnajduje schemat postępowania matki w jej młodości. Analizuje rozmowy z nią, swoje dzieciństwo, swą terażniejszość i próbuje znaleźć własną drogę, skonstruować swoją tożsamość.

Polska rzeczywistość Karo

Jest marzec 2012 roku, Karo jest już w Krakowie. Od miesiąca mieszka w starej kamienicy wraz ze współlokatorami i przyzwyczaiła się już do nowej rzeczywistości — przynajmniej tak jej się wydaje. W swojej opowieści o krakowskim życiu zauważa jednak różne niedogodności. Opisuje warunki mieszkaniowe w starej kamienicy: problemy z ogrzewaniem, brak prywatności oraz kłótnie współloka-

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ J. Ambroz, *Cięcie. Włosy ludu polskiego*, Olszanica 2017, s. 8.

²¹ K. Chyżewska, *op. cit.*



Ilustracja 3. Ścięcie włosów — mama Karo

Źródło: K. Chyżewska, *op. cit.*

torki i jej partnera. Stwierdza, że „jedyną pozytywną niespodzianką”²² był kot, który ją polubił. Karo bała się wcześniej mieszkać w takich starych domach, jednak — mimo trudności — docenia takie miejsca. Zwłaszcza taras — jak można wnosić z jednej ze scen, w której stoi wpatrzona w dal — jest miejscem kontemplacji i chwili prywatności.

W czerwcu, po kilku miesiącach mieszkania w starej krakowskiej kamienicy, Karo postanawia się wyprowadzić. Ciągłe awantury współlokatorów, a przede wszystkim pijaństwo współlokatora, wyłudzenie pieniędzy i niemoralne propozycje determinują decyzję o przeprowadzce. Bohaterka boi się współlokatora i nie chce dalej żyć w nieprzyjemnej atmosferze. Ucieczka — jak Karo sama definiuje ten moment — z byłego miejsca zamieszkania do bliskiej koleżanki pozwala jej się uspokoić i — jak sama stwierdza — „spokojnie studiować”²³.

Różnice kulturowe: Polska a Niemcy

Motywnadmiernego spożycia alkoholu pojawia się w trakcie pobytu Karo w polskiej rzeczywistości kilkakrotnie, ale w różnych kontekstach. Ten stereotyp związany z wizerunkiem Polaków w oczach obcokrajowców wybrzmiewa w „widzeniu” Polski przez bohaterkę.

Różnice kulturowe między Polakami a Niemcami są często poruszaną płaszczyzną doświadczenia Karo podczas jej pobytu w Krakowie. Na jednej z imprez Karo opowiada koleżance swoje rysunki. Bohaterkami prac są polskie kobiety. To je bohaterka lubi rysować najbardziej. W rozmowie z koleżanką posługuje się swoimi spostrzeżeniami, ale tym samym — dość powszechnie używanym stereotypem doceniania piękna polskich kobiet. Karo zauważa również, że są bardzo zadbane, potrafią się modnie ubrać i odpowiednio zachować. Bohaterka zastanawia się, skąd Polki mają pieniądze na tak modne ubrania. Koleżanka wyjaśnia jej, że „wydaje się więcej na ubrania niż jedzenie”. Jest to symbol kobiecości pojmowanej przez wygląd zewnętrzny, istotny zwłaszcza z perspektywy znalezienia partnera. Koleżanka bohaterki komiksu zwraca jednak uwagę na inną kwestię, mówi, że „od razu widać, kiedy kobieta nie ma dość pieniędzy na ubrania i nikt nie chce wyglądać biednie”²⁴. Podobną obserwacją podzielił się profesor Zdzisław Najder, który w wywiadzie dla „Polska. The Times” stwierdził: „Dzisiejsi Polacy są pełni kompleksów”²⁵. Finansowy kompleks Polaków, zwłaszcza w kontekście dzisiejszej konsumpcji, jest bardzo wyrazisty, determinowany poczuciem traktowania siebie jako klientów drugiej kategorii.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Najder: *Dzisiejsi Polacy są pełni kompleksów. Przed wojną było inaczej*, <https://polskatimes.pl/najder-dzisiejsi-polacy-sa-pelni-kompleksow-przed-wojna-bylo-inaczej/ar/403006> (dostęp: 18.07.2019).

W wypowiedzi koleżanki Karo wybrzmiewa również problem wydłużonego czasu pracy, w ponadwymiarowych godzinach i wykraczającego poza roboczy tydzień (poniedziałek–piątek). Pada stwierdzenie, że taka sytuacja wynika z tego, że kobiety (choć nie tylko) nie chcą być postrzegane jako biedne. Determinacja do osiągnięcia statusu klasy średniej jest widoczna w polskim społeczeństwie do dzisiaj. Edwin Bendyk zwerbalizował na łamach „Krytyki Politycznej” istotne stwierdzenie, które do dzisiaj znajduje potwierdzenie w polskim społeczeństwie. Społeczeństwo klasy średniej „to był mit, to był cel i to było zadanie dla wyłaniającego się z PRL społeczeństwa [...]”²⁶.

Kolejnym tematem rozmów Karo z przyjaciółką z Polski są mężczyźni, a także relacje damsko-męskie i tematy tabu. Bohaterka opowiada przyjaciółce o swojej randce i erotycznych sytuacjach, które zdarzyły się podczas spotkania. Polka jest zawstydzona, a jednocześnie podziwia Karo za otwartość. Otwartość w rozmowie o seksie nie jest normą w polskiej rzeczywistości przyjaciółki. Bohaterka jest zaś zdziwiona brakiem rozmów na ten temat wśród jej rówieśników z Polski. Padają argumenty mające na celu wyjaśnienie tej sytuacji: „jesteśmy katolikami”, „jesteśmy tak wychowani”²⁷. Odnoszą się one do sfery religijnej Polaków, która niezmiennie wpływa na wychowanie, a w konsekwencji — zachowanie ludzi.

W odniesieniu do rozmowy z polską przyjaciółką pojawia się wspomnienie rozmowy Karo z matką z 2011 roku. Kobiety rozmawiają o randce bohaterki. Matka dopytuje o szczegóły i nie boi się zapytać o finał randki. Kobieta cieszy się ze szczęścia córki, choć nie pochwała stosunku seksualnego na tak wczesnym etapie znajomości. Docenia otwartość córki w rozmowie na tak prywatne i intymne tematy. Chce być matką, która może porozmawiać ze swoim dzieckiem na każdy temat, inaczej niż jej matka. Wspomina, że z babcią Karo nie było rozmów o sprawach związanych z seksem. To był temat tabu. Matka bohaterki stwierdza: „i dlatego sobie powiedziałam, jak ja będę miała dzieci, to będę rozmawiała z nimi o takich sprawach”²⁸. Kobieta świadomie zmienia tradycyjne podejście swojej matki, chce reprezentować bardziej otwartą postawę. Można tu zadać pytanie o element wpływu nowej kulturowo rzeczywistości na tę decyzję. Jest to również postawa progresywna, nowoczesna i reprezentująca krytyczne podejście do utrwalonych wzorców. Czytelnik może samodzielnie interpretować tę kwestię, gdyż nie została ona zwerbalizowana.

²⁶ Bendyk: *Ani klimatu, ani demokracji bez wyborców PiS nie uratujemy*, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/michal-sutowski-edwin-bendyk-klasy-klimat-pis-rozmowa/> (dostęp: 18.07.2019)

²⁷ K. Chyżewska, *op. cit.*

²⁸ *Ibidem.*



Ilustracja 4. Rozmowy o relacjach damsko-męskich

Źródło: K. Chyżewska, *op. cit.*

Wspólne historie (matka–córka)

Więź Karo z matką jest bardzo silna. Ich relacja jest otwarta, przyjacielska, momentami wręcz partnerska. Historia matki jest swego rodzaju lustrem, w którym przegląda się bohaterka. Sugeruje to również cytat z Augustyna z Hippony umieszczony na początku komiksu. Karo opowiada swoje trajektorie zmian i dochodzenia do własnego „ja” w perspektywie wspomnień matki.

Jest kwiecień 2012 roku, choć pogoda przypomina raczej letnie miesiące. Karo przechadza się z przyjaciółką po krakowskiej starówce i dostrzega tłum zgromadzony wokół żołnierzy. Uroczystość została zorganizowana z okazji misji polskich

żołnierzy w Afganistanie i Iraku, wspierających amerykańskie wojsko. Przyjaciółka odnosi się krytycznie do polskiej partycypacji w „amerykańskiej” wojnie. Stwierdza, że Polacy z tego nic nie mają, nawet wiz do USA. Stwierdza: „do dupy ta amerykańsko-polska przyjaźń”²⁹. Dziewczyna reprezentuje ówczesne wątpliwości części polskich obywateli względem współpracy militarnej Polski i USA³⁰.

Karo zatrzymuje się na chwilę, aby się przyjrzeć żołnierzom. Wydaje się nimi zainteresowana. Przypatrując się jednemu z żołnierzy, prowadzi wewnętrzny monolog: „chcę iść z tobą na randkę!”, „dlaczego mundury są takie urocze” i analizuje swoje zachowanie. Mogła zdjąć okulary, być bardziej interesująca dla obiektu westchnień.

Ta sytuacja przenosi czytelnika do wspomnień matki i jej udziału w balu oficerskim w Krakowie w 1976 roku. Z nadzieją na „poznanie jakichś czarujących oficerów” matka Karo wraz z przyjaciółką pojawiają się na przyjęciu. Zostają wprowadzone do sali przez szarmanckich oficerów, którzy proponują im polo cocktę³¹. Uwagę mamy bohaterki przykuwa jeden z uczestników zabawy, który nie powinien się tam znaleźć, ponieważ — jak sam twierdzi — nie jest oficerem, ale prostym żołnierzem. Kobieta widzi oczami wyobraźni swojego ojca, który upomina ją, z kim nie powinna się zadawać. W reakcji na projekcję ojca chce uciec, ale stwierdza, że mężczyzna jest interesujący.

Karo również przeżywa swoją fascynację, ale już nie żołnierzami. Podczas spotkania z przyjaciółmi w barze zwraca uwagę na barmana i zaczyna rozmowę o mężczyznach, którzy jej się podobają. Jedna z osób w jej towarzystwie pyta, czy podobają się jej Polacy. Karo podkreśla urodę polskich mężczyzn, ale nadmieniam, że Niemcy mężczyźni dbają o siebie bardziej, choć nie są tak szarmanccy jak Polacy. Jedna z koleżanek pyta o jej preferencje narodowościowe co do potencjalnego kandydata na męża. Bohalterka przyznaje, że lubi Hiszpanów, ale wcześniej zawsze uważała, że to powinien być Polak. Teraz narodowość nie ma dla niej żadnego znaczenia. Pragnie być zaakceptowana, chciałaby, aby ktoś zaakceptował również jej tradycję kulturową. Kobiety wymieniają się następnie swoimi spostrzeżeniami na temat relacji z mężczyznami różnych nacji. Karo się upija i głośno wyraża swoją miłość do polskich znajomych i Krakowa.

Pojawia się też krótkie wspomnienie matki, która w swoich młodzieńczych latach nad ranem, upojona alkoholem, wraca wraz z przyjaciółką do domu.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *O polsko-amerykańskiej współpracy wojskowej i stosunkach bilateralnych*, „Komunikat z badań CBOS” 2019, nr 100, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_100_19.PDF (dostęp: 18.07.2019).

³¹ Napój gazowany produkowany w Polsce od lat sześćdziesiątych. Do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku był traktowany jako alternatywa dla coca-coli.



Ilustracja 5. Miłość do Polski

Źródło: K. Chyżewska, *op. cit.*

Powrócisz TU

Zostały dwa tygodnie do końca krakowskiej przygody Karo. Wraz z nowymi współlokatorkami, do których się przeprowadziła po wydarzeniach w mieszkaniu w starej kamienicy, siedzi na balkonie, popijając wino, i stwierdza, że czas spędzony w Krakowie bardzo szybko jej upłynął. Pada pytanie: „Widzisz się teraz bardziej jako Polka czy Niemka?”³². Karo z uśmiechem stwierdza, że jest „pomiędzy” dwiema rzeczywistościami kulturowymi i jest z tego stanu zadowolona. Odnalazła swoją tożsamość, którą definiuje przez obie, bliskie jej kulturowo, rzeczywistości.

Poznała polską kulturę, już nie tylko z opowiadań matki, ale doświadczyła jej samodzielnie, z własnej perspektywy. Wydaje się, że zaakceptowała bycie „pomiędzy”. Podkreśla, że mocny związek z Polską ugruntowała w niej mama. Opowiada przyjaciółkom, że jej rodzice wyemigrowali z Polski „za lepszym życiem”.

Historia kończy się wspomnieniem z Krakowa z 1991 roku, odwiedzinami u babci, która stęskniona za swoją córką i swymi wnuczkami stwierdza: „Za rzadko odwiedzacie babcię”³³. Swego rodzaju zakończeniem opowieści — jedno-

³² K. Chyżewska, *op. cit.*

³³ *Ibidem.*



Ilustracja 6. Gdzie jestem?

Źródło: K. Chyżewska, *op. cit.*

częśnie inspiracją tytułu komiksu — jest piosenka Ireny Santor, wybrzmiewająca w oglądanej wspólnie telewizji. Utwór polskiej artystki zatytułowany *Powrócisz tu* wzrusza całą rodzinę. W szczególności wyraz twarzy matki komunikuje stan emocjonalny, jakim jest tęsknota za rodzinnym domem, za ojczyzną.

„Powrócisz tu, by szukać swoich dróg [...]” — tekst piosenki zamyka historię Karo, bohaterki komiksu. Bohaterka powróciła na krótki czas do swoich korzeni. Choć nie wiemy, czy ostatecznie znalazła swoją drogę i czy poczuła się jak w domu.

Podsumowanie

Wyniki analizy zostały zaprezentowane według kategorii zakodowanych w jej toku. Choć przykład opisywanych doświadczeń imigracyjnych autorki jest dość specyficzny, ponieważ wraca ona do kraju jej znanego i bliskiego, z którym nie straciła więzi, to można dostrzec w jej doświadczeniach dość klasyczne etapy „bycia na emigracji”. Istotne jest zwrócenie uwagi na trudność zdefiniowania ojczyzny przez bohaterkę komiksu, będącą pomiędzy dwoma rzeczywistościami kulturowymi.

W związku z procesami globalnej migracji, które opisują Stephen Casteles i Mark J. Miller w książce *Migracje we współczesnym świecie*, temat bycia między dwiema kulturami — jak w wypadku bohaterki komiksu — jest często podejmowany w interdyscyplinarnych badaniach. Projekt „Migranci z Polski w Niemczech — aspekty kulturowe”, prowadzony przez Ośrodek Badań nad Migracjami w latach 2016–2019, jest takim przykładem. Danuta Mostwin definiuje — istotną dla opisywanej historii — „sytuację pośrednią pomiędzy identyfikacją z krajem



Ilustracja 7. Wspomnienia — tęsknota za ojczyzną.

Źródło: K. Chyżewska, *op. cit.*

pochodzenia a identyfikacją z krajem osiedlenia”³⁴ jako trzecią wartość, poza opisywanymi przez Stanisława Ossowskiego ojczyzną prywatną i ojczyzną ideologiczną³⁵.

Historia migracji Polaków do Niemiec i przenikania się obu kultur na terenie Polski i Niemiec jest szeroko opisywana w literaturze przedmiotu. Uwzględnia ona również elementy neoklasycznej i ekonomicznej teorii migracji, wiążące się z doświadczeniami matki bohaterki komiksu. Wątek emigracji zarobkowej do Niemiec jest jednym z elementów historii Polski, a „mit »wyjazdu na Zachód«,

³⁴ D. Mostwin, *Trzecia wartość. Wykorzenie i tożsamość*, Lublin 1995, s. 223.

³⁵ S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.

gdzie można się dorobić własną pracą, to przekazywany przez pokolenia zasób kultury polskiej”³⁶.

W przedstawionej w komiksie autobiograficznej historii istotny jest również aspekt teorii transnarodowej³⁷, czyli wspólnoty czasu i miejsca osiągalnej przez różnorodne kanały komunikacji, jak na przykład Skype, Zoom czy media społecznościowe. Bohaterka komiksu w czasie pobytu w Polsce często kontaktuje się z matką mieszkającą w Niemczech, a tym samym utrzymuje relacje rodzinne.

Karolina Chyżewska za pomocą formy komiksu opisała swoje tożsamościowe i kulturowe dylematy, a równocześnie wskazała na historie rodzinne, które determinują ludzkie losy. Autorka, wykorzystując gatunek komiksu, przedstawia proces konstruowania tożsamości, w wypadku bohaterki opowiadania, przedstawicielki pierwszej generacji urodzonych i wychowanych w Niemczech dzieci migrantów z Polski. Determinacja do poznania kraju pochodzenia rodziny jest postawą wielu dzieci urodzonych w rodzinach z tłem migracyjnym. Zagadnienie konstruowania tożsamości, kulturowego zdefiniowania jest ostatecznie czymś indywidualnym i tak należałoby je rozpatrywać w przypadku historii głównej bohaterki komiksu.

Dywagacje głównej postaci komiksu *Powrócisz TU* na temat polsko-niemieckich różnic kulturowych koncentrują się na kilku istotnych dla życia bohaterki aspektach: relacjach damsko-męskich, kobiecości, a także społecznie tabuizowanej sferze ludzkiej seksualności. W swym komparatystycznym podejściu do wymienionych tematów bohaterka w wyraźny sposób występuje w pozycji obcego (Niemki) poznającego polską kulturę, zaznajomionego z nią wyłącznie z powieści i praktyk rodzinnych. Jest to postawa naturalna w kontekście procesu konstruowania tożsamości, w którego trakcie dokonuje się rozróżnienia między „ja/my” a „oni”³⁸. „Polska poznawana z pierwszej ręki okazuje się krajem przygaszonych, stonowanych barw (całość komiksu to głównie żółcie, brązy i stłumione czerwienie), nieśmiałych mężczyzn i dość pruderyjnych kobiet”³⁹.

Bibliografia

Ambroz J., *Cięcie. Włosy ludu polskiego*, Olszanica 2017.

<https://www.barometr-polska-niemcy.pl/>.

Bendyk: *Ani klimatu, ani demokracji bez wyborców PiS nie uratujemy*, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/michal-sutowski-edwin-bendyk-klasy-klimat-pis-rozmowa>.

Błażejczyk M., *Koń jaki jest, każdy widzi, czyli o definicji komiksu*, https://www.zeszytykomiksowe.org/definicja_kom.

Casteles S., Miller M.J., *Migracje we współczesnym świecie*, Warszawa 2011.

³⁶ *Migranci, migracje. O czym warto wiedzieć, by wyrobić sobie własne zdanie*, red. H. Thiolet, przeł. M. Szczurek, Kraków 2017, s. 188.

³⁷ S. Casteles, M.J. Miller, *Migracje we współczesnym świecie*, przeł. A. Gąsior-Niemiec, Warszawa 2011, s. 51–53.

³⁸ *Social Theory and the Politics of Identity*, red. C. Calhoun, Oxford 1994, s. 9–10.

³⁹ *Żeby starczyło na kredyt...*

- Cohn N., *The Visual Language of Comics. Introduction to the Structure and Cognition of Sequential Images*, London-New York 2013.
- O polsko-amerykańskiej współpracy wojskowej i stosunkach bilateralnych*, „Komunikat z badań CBOS” 2019, nr 100, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_100_19.PDF.
- Chyżewska K., *Powrócisz TU*, Centrala Poznań 2015.
- Hinrichs U., *Wielojęzyczność w Niemczech. Migracja i język*, <https://www.goethe.de/ins/pl/pl/m/spr/mag/21328114.html>.
- Lesiuk W., Trzcielińska-Polus A., *Wokół definicji przedmiotu badań*, [w:] *Być Polakiem w Niemczech*, red. A. Wolff-Powęska, E. Schulz, Poznań 2000.
- McCloud S., *Understanding Comics. The Invisible Art*, Northampton 1993.
- Migranci, migracje. O czym warto wiedzieć, by wyrobić sobie własne zdanie*, red. H. Thiollet, przeł. M. Szczurek, Kraków 2017.
- Mostwin D., *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*, Lublin 1995.
- Najder: Dzisiejsi Polacy są pełni kompleksów. Przed wojną było inaczej*, <https://polskatimes.pl/najder-dzisiejsi-polacy-sa-pelni-kompleksow-przed-wojna-bylo-inaczej/ar/403006>.
- Ossowski S., *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.
- Polacy i Polonia w Niemczech*, <https://www.gov.pl/web/niemcy/polacy-i-polonia-w-niemczech>.
- Popieliński P., *Polonia w Niemczech. Przeszłość i teraźniejszość — zarys problematyki*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 2013, nr 5–6, s. 335–360, <https://przegladpolskopolonijny.files.wordpress.com/2014/06/przeglad-polsko-polonijny-nr-5-6.pdf>.
- Sękowska E., *Świat języka i kultury w życiu emigracji*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2011, nr 11, s. 213–222.
- Słownik język polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/TU.html>.
- Social Theory and the Politics of Identity*, red. Calhoun C., Oxford 1994.
- Żeby starczyło na kredyt — polski komiks na emigracji*, <https://culture.pl/pl/artykul/zeby-starczylo-na-kredyt-polski-komiks-na-emigracji>.